

IZRAZ IN POMEN

§ 11. Idealne razlike: najprej med izrazom in pomenom kot idealnima enotama

25

Doslej smo razumevni izraz preučevali kot konkretni doživljaj. Namesto njegovih faktorjev, izraznega pojava in smisel podeljujočih, oz. smisel izpolnjujočih doživljajev želimo vzeti zdaj v zakup, kar je na določen način dano »v« njih: izraz sam, njegov smisel in pripadajočo predmetnost. Jemljemo torej preobrat realnega odnosa aktov v idealni odnos njihovih predmetov oz. vsebin. Subjektivno preučevanje se umika objektivnemu. Idealnost razmerja med izrazom in pomenom se kaže v odnosu do obeh členov v tem, da – sprašujoč po pomenu kakršnega koli izraza (npr. *kvadratni ostanek*) – z izrazom ne menimo samoumevno te *hic et nunc* izrečene artikulacije, bežnega zvoka, ki se nikoli ne povrne na identičen način, marveč menimo izraz *in specie*. Izraz *kvadratni ostanek* je identično isti, pa naj ga izreče kdor koli že. Enako velja tudi za govorjenje o *pomenu*, ki seveda ne meni pomen podeljujočega doživljaja.

Vsak primer nam kaže, da je treba tu dejansko narediti bistveno razliko.

Če (v resničnem govoru, ki ga vedno predpostavljamo) izjavim: *Tri višine trikotnika se sekajo v eni točki*, potem je seveda podlaga temu, da tako sodim.

Kdor posluša mojo izjavo z razumevanjem, to tudi ve, namreč apercipira me kot nekoga, ki tako sodi. Ali pa je moje sojenje, ki sem ga tu *dal na znanje*, tudi pomen izjavnega stavka, ali je to tisto, kar izjava *pove* in v tem smislu izrazi? Očitno ne. Vprašanje po smislu in pomenu izjave bo praviloma le redko kdo razumel tako, da bi mu prišla na misel sodba kot psihični doživljaj. Pač pa bo na to vprašanje vsak odgovoril: kar ta izjava izjavlja, je *isto*, kdor koli že jo izreče ter v kakršnih koli okoliščinah in v katerem koli času že to stori; isto je ravno to, da *se tri višine trikotnika sekajo v eni točki* – nič več in nič manj. V bistvu torej ponovimo »isto« izjavo, ponovimo pa jo zato, ker je ta posebno primerna izrazna forma za tisto identično, ki se imenuje njen pomen. V tem identičnem pomenu, ki se ga – kot identično v ponavljanju izjave – vedno lahko jasno zavedamo, ni mogoče o sojenju in o tem, ki sodi, neposredno ničesar odkriti. Menili smo, da je treba zagotoviti objektivno veljavnost stvarnega stanja in smo jo kot tako izrazili v formi izjavnega stavka. Stvarno stanje samo je, kar je, naj njegovo veljavnost potrjujemo ali ne. Je veljavna enotnost na sebi. Toda ta veljavnost se nam je kazala in objektivno, kakor se nam je kazala, smo jo postavljali. Rekli smo: to je tako. Seveda bi tega ne bili storili, tega ne bi mogli izjaviti, ako bi se nam tako ne kazalo; z drugimi besedami, ako bi ne bili presodili. To je torej sovsebovano v izjavi kot psihološkem dejstvu, spada k naznanjanju. Toda edinole k naznanjanju. Medtem ko to obstaja v psihičnih doživljajih, pa tisto, kar je v izjavi izjavljeno, nikakor ni subjektivno. Moj sodbeni akt je bežen doživljaj, nastane in mine. Ni pa tudi to, kar izjava izjavlja, njena vsebina – *da se tri višine trikotnika sekajo v eni točki* – nekaj nastajajočega in minevajočega. Kolikokrat jaz, ali kdor koli že, to isto izjavo izrečem v enakem smislu, tolikokrat na novo presodim. Sodbeni akti so od primera do primera različni. Toda kar sodijo, kar izjava *pove*, je povsod isto. To je v strogem razumevanju besede identično, je ena in ista geometrijska resnica.

26

Tako je pri vseh izjavah, četudi je to, kar povedo, napačno ali celo absurdno. Tudi v teh primerih razlikujemo med bežnimi doživljaji tega, kar imamo za resnično, in izjavljanjem njihove idealne vsebine, pomenom izjave kot enotnosti v mnogoterosti. Kot identično intencijo jo prepoznamo tudi v evidentnih aktih refleksije: izjavam je ne pritikamo samovoljno, ampak jo tam najdemo.

Če manjka »možnost« ali »resničnost«, potem je intencijo izjave seveda moč izvršiti »samo simbolično«; izpolnitve, ki predstavlja njeno spoznavno vrednost, ne more črpati iz zora in na njem utemeljenih kategorialnih funkcij. Tedaj

ji manjka, kot pravimo, »resničen«, »pravi« pomen. Pozneje bomo to razliko med intendirajočim in izpolnjujočim pomenom natančneje raziskali. Karakteriziranje različnih aktov, v katerih se konstituira ta sopripadnost idealnih enotnosti, in pojasnitev bistva njihovega aktualnega »pokritja« v spoznanju bo zahtevalo težavne in obsežne raziskave. Gotovo pa je, da ima vsaka izjava, če je v spoznavni funkciji (tj. če svojo intencijo izpolnjuje in če jo sploh lahko izpolnjuje v korespondirajočih zorih ter v kategorialnih aktih, ki jih formirajo) ali ne, svoje mnenje in da se v tem mnenju, kot njej svojstvenem specifičnem karakterju, konstituira pomen.

To idealno enotnost imamo pred očmi tudi, ko »neko« sodbo označujemo kot pomen »nekega« izjavnega stavka – le da fundamentalna ekvivokacija besede sodba takoj privede do tega, da zamenjujemo razvidno dojeto idealno enotnost z realnim sodbenim aktom, torej to, kar izjava naznanja, s tem, kar pove.

Kar smo tu dokazali za celotne izjave, zlahka prenesemo na dejanske ali možne dele izjav. Če sodim: *Ako vsota kotov v kakršnem koli trikotniku ni enaka 2P, tedaj tudi aksiom o vzporednicah ne velja*, potem ni hipotetična premisa za sebe nobena izjava, saj ne trdim, da taka neenakost obstaja. Vendar tudi premisa nekaj pove in to, kar pove, je zopet praviloma različno od tega, kar naznanja. Kar pove, ni moj psihični akt hipotetičnega predpostavljjanja (čeprav sem ga moral seveda izvršiti, da bi resnično lahko govoril, kakor govorim), temveč je, s tem ko je ta subjektivni akt dan na znanje, izraženo nekaj objektivnega in idealnega, namreč hipoteza s svojo pojmovno vsebino, ki lahko nastopi v mnogovrstnih možnih miselnih doživljajih kot ista intencionalna vsebina, ki nam je v objektivno-idealnem preučevanju, značilnem za vse mišljenje, evidenta kot ena in ista.

Enako velja tudi za druge dele izjave, tudi za tiste, ki nimajo forme stavkov.

§ 12. Nadaljevanje: izražena predmetnost

Govor o tem, *kaj izraz izraža*, ima po dosedanjih preučevanjih že več bistveno različnih pomenov. *Po eni strani* se nanaša na naznanjanje nasploh in pri tem posebej na smisel dajajoče, zlasti pa še na smisel izpolnjujoče akte (kolikor so taki sploh na razpolago). V neki izjavi izrazimo (naznanimo) npr. našo sodbo, toda tudi zaznave in druge smisel izpolnjujoče, mnenje izjave ponazarjajoče

akte. *Po drugi strani* se nanaša omenjeni govor na »vsebino« teh aktov, in sicer najprej na pomene, ki se često označujejo kot izraženi.

Vprašanje je, ali bi analize primerov v zadnjih paragrafih zadoščale za predhodno razumevanje pojma pomena, ako bi ne bil v primerjalni premislek takoj pritegnjen novi smisel izraženosti. Termini *pomen*, *vsebina*, *stvarno stanje*, kakor tudi vsi sorodni, so obremenjeni s tako učinkovitimi ekvivokacijami, da bi naša intencija, ob vsej previdnosti pri načinu izražanja, lahko doživela napačno tolmačenje. Tretji smisel izraženosti, o katerem je treba zdaj razpravljati, se tiče *predmetnosti*, ki je v pomenu menjena in s pomočjo pomena izražena.

Vsak izraz ne samo *nekaj* pove, ampak pove tudi *o nečem*; nima le svojega pomena, ampak se nanaša na *predmete*. Ta odnos je za en in isti izraz glede na okoliščine različen. Nikoli pa predmet ne sovpadе s pomenom. Seveda spadata oba k izrazu le zaradi psihičnih aktov, ki mu dajejo smisel; in ako pri teh »predstavah« razlikujemo »vsebino« in »predmet«, tedaj s tem mislimo isto, kakor če pri izrazu razlikujemo to, kar pomeni ali »pove«, in to, *o čemer* nekaj pove.

28

Nujnost razlikovanja med pomenom (vsebino) in predmetom postane jasna, ko se z vzporejanjem primerov prepričamo, da imajo lahko mnogi izrazi isti pomen, toda različne predmete, in da imajo različne pomene, toda isti predmet. Ob tem obstajajo seveda tudi možnosti, da se v obojem razhajajo ali v obojem ujemajo. Primer slednjega so tavnološki izrazi, npr. v različnih jezikih korespondirajoči izrazi istega pomena in imena (*London, Londres; dva, deux, duo* itd.).

Najjasnejše primere za ločevanje pomena in predmetnega odnosa nam ponujajo imena. Glede slednjega pri njih običajno govorimo o »imenovanju«. Dve imeni lahko različno pomenita, toda isto imenujeta. Tako npr. *zmagovalec pri Jeni – poraženec pri Waterlooju; enakostranični trikotnik – enakokotni trikotnik*. Izraženi pomen v parih je očitno različen, čeprav je menjen isti predmet. Prav tako je pri imenih, ki imajo »obseg« zaradi svoje nedoločenosti. Izraza *enakostranični trikotnik* in *enakokotni trikotnik* imata isti predmetni odnos, isti obseg možne aplikacije.

Lahko se zgodi tudi obratno, da imata dva izraza isti pomen, toda različen predmetni odnos. Izraz *konj* ima isti pomen, ne glede na to, v kakšnem govor-

nem kontekstu se pojavi. Če pa enkrat rečemo *Bucefal je konj* in drugič *To kljuse je konj*, potem se je v prehodu od ene izjave k drugi očitno zgodila sprememba v smisel dajajoči predstavi. Njena »vsebina«, pomen izraza *konj*, je sicer ostala nespremenjena, toda predmetni odnos se je spremenil. S pomočjo istega pomena predstavi izraz *konj* enkrat *Bucefala*, drugič *kljuse*. Tako je z vsemi univerzalnimi imeni, tj. imeni, ki imajo neki obseg. *Ena* je ime, ki ima vselej identični pomen, toda zato še ne smemo izenačiti različnih enic v računu; vse pomenijo isto, toda razhajajo se v svojem predmetnem odnosu.

Drugače je z lastnimi imeni, bodisi za individualne bodisi za generalne objekte. Beseda, npr. *Sokrat*, lahko imenuje različne stvari le tako, da pomeni različne stvari; z drugimi besedami, da postane ekvivokna. Kjer koli ima beseda *en* pomen, tudi imenuje *en* predmet. Prav tako izrazi kot *dva*, *rdeče* itd. *Mnogoznačna* (ekvivokna) imena razlikujemo od *mnogovrednih* (mnogoobsegajočih, univerzalnih) imen.

Podobno velja za vse druge izrazne forme, čeprav povzroča tu govorjenje o predmetnem odnosu, zaradi njegove mnogovrstnosti, nekaj težav. Če pogledamo npr. izjavni stavek forme *S je P*, bomo kot predmet izjave praviloma videli subjektni predmet, torej tisti, »o« katerem se izjavlja. Možno pa je tudi drugačno dojetje, ki *celotni* izjavi pripadajoči stvarni položaj vzame kot analogon v imenu imenovanega predmeta in ga razlikuje od pomena izjavnega stavka. Če storimo tako, bomo kot primere pritegnili stavčne pare vrste: *a je večji kot b* in *b je manjši kot a*. Oba stavka očitno izjavljata nekaj različnega. Različna nista le gramatično, ampak tudi »miselno«, torej prav po svoji pomenski vsebini. Izražata pa isti stvarni položaj, ista »stvar« je na dvojen način predikativno dojeta in izjavljena. Naj torej govor o predmetu izjave definiramo v enem ali drugem smislu (in oba sta po svoje upravičena), vedno so možne pomensko različne izjave, ki se nanašajo na isti »predmet«.

§ 13. Sovisnost pomena in predmetnega odnosa

Po teh primerih smemo jemati razliko med pomenom izraza in njegovo lastnostjo, da se imenujoč ravna na to ali ono predmetno (in seveda tudi razliko med pomenom in predmetom samim) kot nekaj gotovega. Jasno pa je tudi, da med različnima stranema izraza obstaja neka ožja sovisnost: izraz namreč samo s tem, da pomeni, zadobi odnos do predmetnega, to se pravi, da izraz označuje

(imenuje) predmet *s pomočjo* svojega pomena, da je akt pomenjenja določen način menjenja vsakokratnega predmeta – čeprav se ta način pomenljivega menjenja in s tem pomen sam pri identičnem držanju predmetne smeri lahko spremeni.

Globljo fenomenološko pojasnitev tega odnosa bi bilo treba opraviti s preiskovanjem spoznavne funkcije izrazov in njihovih pomenskih intencij. Ob tem bi se pokazalo, da govorjenja o *dveh* različnih *straneh* izraza ne gre jemati resno, saj je bistvo izraza izključno v pomenu. Toda isti zor lahko (kakor bomo kasneje dokazali) nudi izpolnitev različnim izrazom, kolikor je namreč lahko na različne načine kategorialno dojet in z drugimi zori sintetično povezan. Izrazi in njihove pomenske intencije se, kot bomo slišali, v svoji miselni in spoznavni sovisnosti ne umerjajo zgolj po zorih, ampak tudi po različnih intelektualnih formah, s katerimi postanejo uzrti objekti šele razumevanju primerno določeni in medsebojno nanašajoči se objekti. Temu primerno kažejo izrazi (kjer nimajo spoznavne funkcije) tudi kot simbolične intencije na kategorialno *formirane* enotnosti. Tako lahko spadajo k istim (toda kategorialno različno dojetim) zorum in s tem tudi k istim predmetom različni pomeni. Kjer pa po drugi strani *kakemu* pomenu ustreza celoten *obseg* predmetov, spada k lastnemu bistvu tega pomena, da je *nedoločen*, tj. da dopušča sfero možne izpolnitve.

30

Ti namigi naj zaenkrat zadostujejo; preprečevali naj bi le vnaprejšnje zmote, npr. to, da je pri smisel dajajočih aktih mogoče resno razlikovati dve strani, od katerih daje ena izrazu pomen, druga določenost predmetne smeri.¹

Prevedla Andrina Tonkli-Komel

¹ Tako npr. TWARDOWSKI predpostavlja »predstavno dejavnost, ki se giblje v dvojni smeri«, v spisu *K nauku o vsebini in predmetu predstav*, Dunaj 1894, str. 14.